

Straitéis 20 Mí don Ghaeilge

Cuid a Trí - Conas Gaeilge a Neartú go Láithreach

Cumann Carad na Gaeilge
31 Lúnasa 2013

Clár

I. An Comhthéacs	2
II. Réimsí Gnímh	5
1. An t-Oideachas agus an Eacnamaíocht	5
2. Lucht na Gaeilge sna Gaeltachtaí, sa Ghalltacht, sa Ghaeltacht Samhalta, agus an Eacnamaíocht	14
3. An Teaghlach ag Cur na Teanga ar Aghaidh – Idirghabháil go Luath	17
4. An Rialtas, an Ghaeilge, agus an Eacnamaíocht	18
5. Meáin Phoiblí Chumarsáide agus an Eacnamaíocht	23
6. Foclóirí	24
7. Reachtaíocht agus Stádas	25
8. Eacnamaíocht na Gaeilge san Earnáil Phríobháideach	26
III. Achoimre Gníomhartha le Déanamh Anois Gan Fanacht	27
Tagairtí	32

Is é an geilleagar é, a amadáin.
James Carville, 1992

Is é an easpa jabanna a dhéantar trí Ghaeilge é, a chara.
Cumann Carad na Gaeilge, 2013

I. AN COMHTHÉACS

Sa dhá chuid roimhe seo, chonaiceamar na nithe seo leanas:

A. Tá an eacnamaíocht sár-thábhachtach do neart na Gaeilge agus a pobal.

Thréig muintir na hÉireann iad féin an Ghaeilge go deonach. Roghnaigh muintir na hÉireann Sacsbhéarla a labhairt go príomha de bharr fáthanna eacnamaíochta. Tá an próiséas céanna ag tarlú fós. (1)

B. Tá an Ghaeilge agus na Gaeltachtaí i bpráinn. Níl fiche bliain fágtha chun Gaeilge agus na Gaeltachtaí a chur ar bhóthar a leasa arís.

Insan “Meabhrúchán Miniúcháin Agus Airgeadais”, thuiriscigh Rialtas na hÉireann go bhfuil Acht na Gaeltachta 2012 bunaithe ar mholtaí faighte sa Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht (2007) ina dtaispeánadh go bhfuil “aistriú suntasach teanga ó Ghaeilge go Béarla tar éis tarlú sa Ghaeltacht” (2) agus:

“Is é tátal lom shuirbhé na ndaoine óga nach bhfuil ach idir 15 bliana agus scór blianta fágtha mar shaolré ag an nGaeilge mar theanga theaghlaigh agus phobail sa chuid is láidre den Ghaeltacht, is é sin le rá an chuid den Ghaeltacht a bhaineann le Catagóir A, mura féidir an patrún seo a chur ar mhalairt treo. Faoin am a dtagann clann ghlúin na ndaoine óga seo chun cinn ní bheidh dlús na gcainteoirí gníomhacha Gaeilge ina measc sách ard le pobal cainteoirí Gaeilge a bhuanú, gan trácht ar é a athchruthú, mura féidir cúinsí nua sochtheangeolaíocha a chruthú san idirlinn.” (3)

I staidéar níos luaithe i 2005, thuairiscigh Comhairle um Oideachas Gaeltachta agus Gaelscolaíochta (an chomhairle oideachais do scoileanna Gaeltachta agus lán-Ghaeilge a bunaíodh i 2002 faoin Acht Oideachais 1998) go raibh scoileanna Gaeltachta i ngéarchéim agus, gan breis tacaíochta, ní bheadh ach beagán acu ag múineadh trí Ghaeilge i gceann 20 bliain. Bhraith tuismitheoirí gur loit an córas oideachais a n-iarrachtaí chun Gaeilge a bhronnadh mar theanga bheo ar a gcuid leanaí. Thuairiscigh an staidéar freisin go raibh líon suntasach de scoileanna Gaeltachta tar éis aistriú chuig theagasc trí Sacsbhéarla, agus go raibh scoileanna eile ar tí an rud céanna a dhéanamh freisin. (4)

C. Is gluaiseacht mhór do chearta daonna agus sibhialta í athbheochan na Gaeilge.

“Léiríonn na torthaí tacaíocht ollmhór do chaomhnú na Gaeilge: tá 52.5% ag iarraidh go gcaomhnófaí an Ghaeilge sa Ghaeltacht agus go ndéanfaí í a athbheochan lena húsáid sna healaíona agus sa chultúr lasmuigh den Ghaeltacht, agus tá 40.9% (eile) ag iarraidh go ndéanfaí an teanga a athbheochan chun críocha poiblí ar fud an Stáit.” (5)

I bhfocail eile, tá breis agus 93% sa Phoblacht i bhfách le hathbheochan na Gaeilge sna Gaeltachtaí ina iomláine agus i réimsí ealíne agus cultúir ar fud an stáit. Tá níos lú ná 7% i gcoinne athbheochan na Gaeilge. Mar sin, ní imeall éigin radaiceach beag bídeach í gluaiseacht na Gaeilge. Más féidir “lobby” a chur ar shaoránaigh atá ag ardú a nguthanna ar son a gcearta féin agus ar son cearta lucht na Gaeilge, tuig go seasann an “lobby” seo le tacaíocht ó thromlach millteanach na ndaoine.

D. Tá éileamh mór ann do scolaíocht lán-Ghaeilge.

I 2001, roimh an am gur éirigh leis an Roinn Oideachais an Institiúid Teangeolaíochta Éireann (ITÉ) a leachtú “go deonach” le tarraingt siar a maoiniú, (6)(7) rinne ITÉ taighde neamhspleách cuimsitheach a thaispeáin gur mhaith le mórán tuismitheoirí sa Phoblacht a bpáistí a chur i nGaelscoileanna. Aistrithe ón Sacsbhéarla: “I dtaighde déanta le hITÉ (Institiúid Teangeolaíochta Éireann), léirigh 30% de thuismitheoirí go roghnóidís oideachas Gaelscoile dá mbeadh sé ar fáil dóibh ag an mbunleibhéal agus léirigh 25% go roghnóidís oideachas Gaelscoile dá mbeadh sé ar fáil dóibh ag leibhéal iar-bhunscoile ina gceantar. ” (8)

Tá gach dealramh ar an scéal go mbíonn éileamh do Ghaelscoileanna ag neartú ó 2001, ach sa scoilbhliain 2012-2013, ní raibh ach 5.9% de dhaltáí bunscoile sna 26 contae lasmuigh den Ghaeltacht i ngaelscoileanna, agus 2.2% de dhaltáí iar-bhunscoile sna 26 contae lasmuigh den Ghaeltacht ag foghlaim trí Ghaeilge. (9)

E. Chun Gaeilge a neartú mar theanga eacnamaíochta...

Caithfear líon na gcainteoirí laethúla a mhéadú, iad a idircheangailt le chéile mar phobal agus mhargadh, agus seirbhísí agus táirgí as Gaeilge a éileamh chun jabanna a dhéantar trí Ghaeilge a chruthú. Conas? Ní ní casta é seo. Tá a fhios agaibh, agus tá a fhios ag an domhan go léir conas teangacha a mhúineadh go feidhmiúil, conas daoine a nascadh le chéile ar fud an domhain, agus conas seirbhísí agus táirgí a éileamh. Agus tá cuid mhaith desna rudaí seo an-fhurasta a dhéanamh gan breis-chostas ar bith.

II. RÉIMSÍ GNÍMH

Leanann na réimsí seo na réimsí luaite i Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge.

1. An t-Oideachas agus An Eacnamaíocht

Baineann sé seo i bpáirt leis an mír ar a dtugtar "Oideachas" sa Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge.

A. tábhacht an oideachais mar chabhair eacnamaíoch

Muna féidir le duine feidhm a bhaint as uirlis, agus uirlis chumarsáide mar theanga san áireamh, bíodh cinnte de gur úirlis gan mhaith is ea a leithéid. Do mhórán daoine, tá Sínis gan mhaith gan feidhm gan buntáiste mar níl sí acu. Ach tá Sínis an-úsáideach do 1.3 billiún daoine eile. Caithfidh an Ghaeilge a bheith ag daoine ionas gur féidir leo feidhm a bhaint aisti mar uirlis eacnamaíochta. Agus, ar ndóigh, bíonn oideachas riachtanach chun líon na nGaeilgeoirí a mhéadú agus Gaeilge a neartú mar theanga eacnamaíochta.

B. comharthaí naimhdis agus neafaise

I Mí na Nollag 2011, bhagair Ruairí Quinn, an t-Aire Oideachais agus Scileanna, go ndúnfadh sé 90% de scoileanna sna Gaeltachtaí. (10)(11)(12)(13)(14) Faoi bhrú, chéim Quinn ar gcúl ón mbagairt seo i 2012 ach is léir óna ghníomhartha agus bhriathra i 2013 nár thréig sé an beartas seo agus go bhfuil na scoileanna seo faoi bhagairt fós. (15)(16)(17)(18)

Cad é an fáth gur féidir leis an Aire Oideachais pobail sna Gaeltachtaí a scéimhliú nó a scriosadh gan cur ina choinnibh ó Airí na Gaeltachta?

I Mí na Samhna 2012, tháinig sé chun solais go raibh Gaelscoil Bharra i gCabrach, Baile Átha Cliath, ag múineadh i dteach tábhairne toisc, de réir na Roinne Oideachais agus Scileanna, gur scoil nár tharraing aird uirhi féin ab ea í. Ghabh an Roinn a leithscéal “mar gheall ar iarratas ón scoil ar fhoirgneamh a bheith imithe ar strae ar feadh cúig bliana.” (19)

I Mí Aibreáin 2013, mhol an Roinn Oideachais agus Scileanna 22 bhunscoil nua a bhunú, ceann amháin acu ina scoil lán-Ghaeilge. (20) Cén fáth nach raibh ar a laghad 30% nó 7 desna scoileanna seo ina scoileanna lán-Ghaeilge?

Más maith leis an Roinn Oideachais agus Scileanna a chur ina luí ar dhaoine laistigh agus lamuigh desna Gaeltachtaí gurb é seo an t-am chun an Ghaeilge a thréigean mar theanga phobail, theaglaigh, agus eacnamaíochta, níl aon chaoi níos fearr chun é a dhéanamh.

C. teip teagaisc

Is léir nach bhfuil a fhios ag an Roinn Oideachais conas Gaeilge a mhúineadh, breis agus 90 bliain tar éis bhunú an Stáit. Féach ar an athfhriotal seo as an “Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge”:

“Léirigh tuarascáil Harris (Iúil 2007) go raibh titim de 36.1% agus 40.5% i mbunscoileanna a bhfuil an Béarla mar mheán iontu agus i mbunscoileanna Gaeltachta faoi seach ar an líon daltaí a raibh máistreacht acu ar fhorbairt scileanna éisteachta, scileanna foclóra agus tuisceana idir 1985 agus 2002. Siúd is gur éirigh le beagán os cionn leath na ndaltaí líofacht a bhaint amach i dtuairisciú agus i gcumarsáid béil in 1985 i scoileanna a bhfuil an Béarla mar mheán iontu, ba lú ná an tríú cuid a bhain an líofacht sin amach in 2002. Aimsíodh sa staidéar freisin gur tháinig meath mór ar mhuinín múinteoirí; dúirt beagnach 25% de na múinteoirí i scoileanna a bhfuil an Béarla mar mheán iontu go raibh a gcaighdeán Gaeilge féin lag ...” (21)

D. Gaeilge éigeantach?

I Mí Eanáir 2011, d’fhógair an t-iarrthóir Enda Kenny gur mhaith leis agus lena pháirtí deireadh a chur le Gaeilge éigeantach, gníomh a mharódh cuid mhór den earnáil eacnamaíochta Gaeilge sna Gaeltachtaí, go háirithe na coláistí samhraidh.

Is rogha do mhuintir na hÉireann é ar chóir dul ar aghaidh le Gaeilge éigeantach sna scoileanna. Ach anseo, thar lear, is deacair a shamhlú nach mbeadh sé riachtanach teanga oifigiúil a fhoghlaim i scoil in aon tír eile. Má bhíonn sé ar an

mionlach amháin dhá theanga a fhoghlaim chun páirt a ghlacadh sa Stát, nach leathcheal é sin?

E. Ag Séanadh do Cheart Daonna, Sibhialta, Dlíthiúil, agus Bunreachtúil

Ar ndóigh is ceart bunúsach dosháraithe é oideachas a fháil dod' pháistí i dteanga atá uait. Níl aon cheart ag Roinn an Oideachais cosc a chur ar an gceart seo, is cuma cén leithscéal atá acu.

F. Ag Séanadh Do Cheart Atá Ráthaithe faoi Bhunreacht na hÉireann

Dé Mairt, 11 Bealtaine 2010, d'fhiafraigh Deputy Caoimhghín Ó Caoláin den Tánaiste agus den Aire Oideachais agus Scileanna (.i. Mary Coughlan ag an am sin) "cén fáth nár tugadh aitheantas do Ghaelscoil Ráth Tó i Meán Fómhair 2010 nuair nach bhfuil sé de chumas ag na scoileanna atá sa cheantar cheana féin ... freastal a dhéanamh ar mhian Bhunreachtúil na dtuismitheoirí mar phríomhoideachasóirí a bpáistí, chun oideachas lánGhaeilge a sholáthar dá bpáistí...?" (22)

Bhí an tUasal Ó Caoláin ag caint faoi Airteagal 42 i mBunreacht na hÉireann: (23)

(1) Admhaíonn an Stát gurb é an Teaghlach is múinteoir príomha dúchasach don leanbh, agus ráthaíonn gan cur isteach ar cheart doshannta ná ar dhualgas doshannta tuistí chun oideachas de réir a n-acmhainne a chur ar fáil dá gclainn i gcúrsaí creidimh, moráltachta, intleachta, coirp agus comhdhaonnachta.

(2) Tig le tuistí an t-oideachas sin a chur ar fáil dá gclainn ag baile nó i scoileanna príobháideacha nó i scoileanna a admhaítear nó a bhunaítear ag an Stát.

(3) Ní cead don Stát a chur d'fhiacha ar thuistí, in aghaidh a gcoinsiasa nó a rogha dleathaí, a gclann a chur ar scoileanna a bhunaítear ag an Stát nó ar aon chineál áirithe scoile a ainmnítear ag an Stát ...

(4) Ní foláir don Stát socrú a dhéanamh chun bunoidreachas a bheith ar fáil in aisce, agus iarracht a dhéanamh chun cabhrú go réasúnta agus chun cur le tionscnamh oideachais idir phríobháideach agus chumannnta

agus, nuair is riachtanas chun leasa an phobail é, áiseanna nó fundúireachtaí eile oideachais a chur ar fáil, ag féachaint go cuí, áfach, do chearta tuistí ...

I bhfocail eile, is fíor don Uasal Ó Caoláin, bíonn ceart ag tuismitheoirí scoileanna lán-Ghaeilge a éileamh agus a fháil faoin mBunreacht.

G. Ag Séanadh Do Cheart Ata Ráthaithe faoin Acht Oideachais 1998

De réir chéad línte an Achta Oideachais 1998, caithfidh an Roinn Oideachais agus Scileanna oideachas a sholáthar atá freagrach do thuismitheoirí, a thugann meas do éagsúlacht na dteangacha, agus a stiúrtar le meon comhpháirtíochta le tuismitheoirí. (24)(25)

I bhfocail eile, má tá oideachas trí Ghaeilge ag teastáil ó thuismitheoirí dá bpáistí, caithfidh an Roinn Oideachais agus Scileanna an t-oideachas sin a sholáthar.

B'fhéidir gur deacair é seo a chreidiúint nuair a fhéachaimid ar ghníomhaíocht (nó easpa gníomhaíochta) na Roinne Oideachais go dtí anois, ach seo duit na focail féin:

Acht do dhéanamh socrú ar mhaithe le leas an phobail maidir le hoideachas gach duine sa stát ... ; dá áirithiú go bhfuil an córas oideachais cuntasach do mhic léinn, dá dtuismitheoirí agus don stát as an oideachas a sholáthraítear, go n-urramaíonn sé an éagsúlacht luachanna, creideamh, teangacha agus traidisiún i sochaí na héireann agus go stiúrtar é le meon comhpháirtíochta idir scoileanna, pátrúin, mic léinn, tuismitheoirí, múinteoirí agus foireann eile scoile, an pobal dá bhfónann an scoil agus an stát ... (26)

Freisin, faoi Alt 9 den Acht:

9. —Cuirfidh scoil aitheanta oideachas ar fáil do mhic léinn ar oideachas é is cuí dá gcumais agus dá riachtanais agus, gan dochar do ghinearáltacht an mhéid sin roimhe seo, úsáidfidh sí na hacmhainní a bheidh ar fáil di—

[In ainneoin an ailt seo den Acht, agus in ainneoin tuismitheoirí ag rá go bhfuil oideachas lán-Ghaeilge cuí do chumais agus riachtanais a bpáistí, is iondúil go ndiúltaíonn an Roinn Oideachais a éisteacht.]

(c) chun a chinntiú go mbeidh rochtain ag mic léinn ar threoir chuí chun cabhrú leo i dtaca lena roghanna oideachais agus gairme,

[An treoir chuí agus taca lena roghanna oideachais agus gairme í nuair a dhiúltaíonn an Roinn Oideachais agus Scileanna oideachas lán-Ghaeilge a thabhairt do dhaltáí a bhfuil suim acu a oibriú ag RnaG, TG4, i scoileanna agus ollscoileanna áirithe agus i rannóga ar leith sa rialtas ina bhfuil gá Gaeilge iontu?]

(d) chun forbairt mhorálta, spioradálta, shóisialta agus phearsanta mac léinn a chur chun cinn ... i gcomhairle lena dtuismitheoirí, ag féachaint do spiorad sainiúil na scoile,

[Nach féidir forbairt mhorálta, spioradálta, shóisialta agus phearsanta mac léinn a chur chun cinn, ag féachaint do spiorad sainiúil na scoile, trí Ghaeilge?]

(f) chun forbairt na Gaeilge agus thraidisiúin na hÉireann, litríocht na hÉireann, na healaíona agus nithe cultúrtha eile, a chur chun cinn ...

[Ní deir an paragraf seo go gcaithfidh scoileanna agus an Roinn Oideachais é seo a dhéanamh ag baint áis as na modhanna is measa nach n-oibríonn, nó nach féidir leo áis a bhaint as na modhanna is fearr a oibríonn is fearr.]

h) i gcás scoileanna atá lonnaithe i limistéar Gaeltachta, chun cuidiú leis an nGaeilge a choinneáil mar phríomhtheanga an phobail ...

[Ós rud é gur bhagair an t-Aire Quinn dúnadh ar 90% desna scoileanna sna Gaeltachtaí, an féidir é nár léigh príomh-oifigigh na Roinne Oideachais, agus an t-aire ina measc, an t-Acht seo? Ní hea.]

H. An dtuigeann an Roinn Oideachais an dlí?

Tuigeann an Roinn Oideachais agus Scileanna, go mbíonn an Roinn Oideachais agus Scileanna freagracht faoin mBunreacht agus faoin nDlí. Seo duit cuid den mhéad a adúirt an Coimisiúin um Chóiríocht Scoile, cuid den Roinn, i 2011:

Deirtear in Airteagal 8 de Bhunreacht na hÉireann: “Ós í an Ghaeilge an teanga náisiúnta is í an phríomhtheanga oifigiúil í”. Tá cur chun cinn na Gaeilge tar éis a bheith mar aidhm thábhachtach ag Rialtais i ndiaidh a chéile sa tír seo, agus cosnaíodh áit na Gaeilge inár gcóras oideachais go seasta. Ba chóir go leanfaí leis seo. Tá tábhacht na Gaeilge léirithe arís sa straitéis 20 bliain don teanga a foilsíodh le déanaí, “Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge 2010-2030” ... Is fiú a thabhairt faoi deara freisin go bhfuil méadú os cionn 85,000 duine tagtha ar an líon daoine a labhraíonn Gaeilge sa tréimhse idir daonáirimh 2002 agus 2006. Tá an tsuim láidir leanúnach atá ag grúpaí tuismitheoirí i mbunscoileanna lán-Ghaeilge a bhunú ag tacú leis seo, agus is léir nach mór d’aon chóras maidir le bunú bunscoileanna nua a bheith leochaileach do sheasamh ar leith na Gaeilge inár gcultúr. Dá bharr sin, ba chóir freastal ar scoileanna Gaeilge sa chóras nua trí fhorbairtí campais le scoileanna eile, nó, nuair is cuí, ar a suíomhanna féin ... Ní mór tábhacht na Gaeilge a thabhairt faoi deara, ní hamháin i scoileanna lán-Ghaeilge ach i scoileanna a fheidhmíonn trí mheán an Bhéarla agus a thabhairt faoi deara gur feidhm de chuid gach scoile é an Ghaeilge a chur chun cinn. Tá sé seo leagtha síos san Acht Oideachais, 1998 (alt 9). (27)(28)

I. An bhfuil an Roinn Oideachais ag sárú an dlí d’aon ghnó?

Tugann an Roinn Oideachais gach dealramh go bhfuil an Roinn ag cumadh a rialacha féin chun an dlí a bhriseadh. Mar shampla, seo duit an méad a deir an Roinn faoi bhunscoileanna lán-Ghaeilge sa “Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge” i 2010:

Tá éileamh níos mó ann ar éagsúlacht ó thaobh cineálacha scoileanna, lena n-áirítear oideachas trí mheán na Gaeilge, ar fud na tíre in áiteanna a bhfuil an daonra ag fás iontu agus áiteanna nach bhfuil. Fágann na héilimh sin atá ag dul i neart go gcaithfear leasú a

dhéanamh ar na nósanna imeachta ó thaobh aitheantais a thabhairt do bhunscoileanna nua. Go dtí go mbeidh an t-athbhreithniú sin déanta, bhí (sic) ar an Roinn Oideachais agus Scileanna glacadh le straitéis eatramhach faoina gceadaítear bunscoileanna nua a bhunú chun freastal a dhéanamh ar fhás déimeagrafach agus sin amháin, chun go mbainfí amach an tosaíocht fhoriomlán go mbeidh áit scoile ar fáil do gach leanbh. Is é an Coimisiún um Chóiríocht Scoile atá i mbun an athbhreithnithe .... (29)(30)

Dóibh siúd a bheadh ag súil le feabhas ar an mbeart seo ó Choimisiún um Chóiríocht Scoile, cuid den Roinn Oideachais, seo daoibh an méad a dúradar an bhliain i ndiaidh sin ina dtuarascáil:

Bhíothas in ann cuid den éileamh ar rogha níos mó ó thaobh soláthair a shásamh trí scoileanna nua a bhunú agus a thógáil sna ceantair sin inar tharla fás déimeagrafach suntasach. (31)(32)

agus

Ar an gcéad dul síos, tugtar faoi deara na socrúithe atá i bhfeidhm faoi láthair laistigh den Roinn Oideachais agus Scileanna chun an gá le scoileanna nua a aithint. (33)(34)

Agus sin é. Ní raibh focal eile maidir le hoideachas trí mheán na Gaeilge. I bhfocail eile, ní raibh aon athrú sa bheartas seo. Gan “fás déimeagrafach suntasach” agus “fás déimeagrafach agus sin amháin”, ní bhfaighidh lucht na Gaeilge scoil, fiú má tá cónaí orthu i bpobal slán seasmhach a bhíonn ag fanacht le gaelscoil le breis agus 90 bliain.

An bhfuil aon trácht sa Bhunreacht nó san Acht Oideachais 1998 nó in aon dlí eile go gcuirtear cearta daonna, sibhialta, dlíthiúla, agus bunreachtúla ar ceal i bpobail nach bhfuil “fás déimeagrafach suntasach” acu?

Leanann ráiteas na Roinne sa Straitéis 20 Bliain mar seo faoi ghaelcholáistí:

“Ag an iar-bhunleibhéal, bunaíodh socrúithe nua d’aitheantas scoileanna dara leibhéal i mí Iúil 2010. Tá soláthar iontu sin do chreat nua ina leagtar amach critéir shoiléire faoina ndéanfar iarratais ar scoileanna nua dara leibhéal a mheas. Samhlaíonn na critéir nua sin nach mbunófar scoileanna nua ach in áiteanna ina

mbeidh éileamh déimeagrafach agus gur idir 800 agus 1000 dalta ar an meán a bheidh sna scoileanna nua. Leag na critéir amach freisin gur 400 an bhonntairseach do ghaelcholáistí, ag féachaint don rogha ar aonad a bhunú laistigh de scoil.” (35)(36)

An bhfuil aon trácht sa Bhunreacht nó san Acht Oideachais 1998 nó in aon dlí eile go gcuirtear cearta daonna, sibhialta, dlíthiúla, agus bunreachtúla ar ceal in aon phobal nach bhfuil 400 dalta acu chun gaelcholáiste a bhunú?

J. moltaí don réimse oideachais

* Gach uair go séanann an Roinn Oideachais (nó aon Chomhlacht Poiblí eile) do chearta mar thuismitheoir nó mar dhalta nó mar shaoránach, cearta atá agat faoi Bhunreacht na hÉireann, an tAcht Oideachais 1998, Acht na dTeagacha Oifigiúla 2003, nó aon dlí eile, is sárú an dlí é sin. Tuairiscigh an sárú sin do Oifig an Choimisinéara Teanga ag

An Coimisinéir Teanga

An Spidéal, Co. na Gaillimhe.

Fón: (091) 504006 | Facs: (091) 504036

eolas@coimisineir.ie

http://www.coimisineir.ie/index.php?page=sonrai_tagmhala&tid=3

Tá siad cairdiúil agus proifisiúnta araon, ba mhaith leo cabhrú leat, agus gheobhaidh tú freagra uathu go láithreach.

* Éiligh breis-reachtaíocht go bhfaighidh gach dalta oideachas lán-Ghaeilge láithreach má tá sé sin ag teastáil óna t(h)uismitheoirí, díreach mar go bhfaighidh aon dalta oideachas trí Shacsbhéarla láithreach má tá sé sin ag teastáil óna t(h)uismitheoirí.

* Toisc gur léir é gurb é an beartas ag an Roinn Oideachais agus Scileanna dúnadh a bhagairt ar gaelscoileanna sna Gaeltachtaí; ag cur imní, eagla, agus meath ar phobail na Gaeilge; agus gan gaelscolaíocht a fhorbhairt nó a thacú go gníomhach (nó beagnach ar bith); agus gan Gaeilge a mhúineadh go ceart nó go maith ar fud na tíre; agus rialacha a tharrac as an aeir chun cearta mhuintir na hÉireann a shéanadh; an bhfuil sé riachtanach múineadh na Gaeilge, gaelscolaíocht, agus scoileanna sna Gaeltachtaí a bhaint in iomlán ón Roinn Oideachais agus Scileanna?

* Measúnaigh an bhfuil sé riachtanach roinn nó rannóg nua a chruthú a bheadh freagrach as Gaeilge, múineadh na Gaeilge, lucht na Gaeilge, forbairt na nGaeltachtaí, agus leathadh na Gaeilge ar fud na tíre, ní sna Gaeltachtaí amháin, ach gan bainte aige le haon rud eile nach mbaineann leis na feidhmeanna agus cuspóirí seo.

* Idir an dá linn, éiligh breis-reachtaíocht nach féidir leis an Roinn Oideachais agus Scileanna aon rud a dhéanamh nó a fhógairt maidir le scoileanna sna Gaeltachtaí gan chead ón Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta.

* Toisc gur dóchúil é go mbeidh sé riachtanach scoil lán-Ghaeilge agus scoil Sacsbhéarlach a lonnú le chéile i bhfoirgneamh amháin i bpobail áirithe, ba chóir neamhspleáchas na gaelscoile a chinntiú de réir treoireacha cuimsitheach^{2a} mar na treoireacha seo ó Ghaelscoileanna Teo. Féach ar

<http://www.gaelscoileanna.ie/assets/Gaelscoileanna-Teo.-Policy-on-Irish-medium-Units.pdf>

* Toisc nach bhfuil múinteoirí líofa go leor le fáil sna scoileanna Sacsbhéarlacha, éiligh reachtaíocht go bhfostaífead breis-mhúinteoirí líofa, go háirithe cainteoirí dúchasacha. Déanfaidh san cosaint ar ard-chaighdeán na Gaeilge agus ísleoidh sé sin dífhiostaíocht agus eisimirce lucht na Gaeilge.

* Toisc nach bhfuil staitisticí foilsithe le breis agus 10 mbliain faoi éileamh gaelscolaíochta, éiligh reachtaíocht go mbaileoidh an Phríomh-Oifig Staidreamh na staitisticí seo agus staitisticí faoi fhreastail i ngaelscoileanna agus i ngaelcholaáistí ionas gur féidir dul chun cinn a mheasúnú sa réimse seo.

2. Lucht na Gaeilge sna Gaeltachtaí, sa Ghalltacht, sa Ghaeltacht Samhalta, agus an Eacnamaíocht

Baineann sé seo i bpáirt leis an mír ar a dtugtar "An Ghaeltacht" sa Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge.

A. Bunaithe ar chosaint amháin, bhí teip in ndán don bhun-straitéis Ghaeltachta ó thús.

Ní raibh sé riamh cóir nó cothrom caomhnú na teanga náisiúnta a chur ar mhionlach beag i gcuid desna ceantair is boichte sa tír.

“Is dea-ionsaí an chosaint is fearr.” Is léir nach ndearna an 'Gaeltacht Strategy', tosaithe i 1926, an gnó. Bhí agus tá an straitéis sin bunaithe go príomha ar chosaint amháin. Mar sin, ón dtosú, ghéill an straitéis sin buntáiste, cainteoirí, agus talamh do Shacsbhéarla. Ní féidir le haon teanga fanacht mar atá, gan laghdú, agus a céile comhraic nó iomraitheoir ag buaileadh ar na geataí agus ag brú isteach gach lá is oíche bliain i ndiaidh bliana.

Tá sé riachtanach rogha a dhéanamh. Fás nó an bás. Níl aon rogha eile ann.

B. Tá mórchuid de lucht na Gaeilge sa Ghalltacht, seachas sna Gaeltachtaí. Is mithid iad a nascadh le chéile.

Chun fás, caithfear Gaeilgeoirí san Ghalltacht in Éirinn agus timpeall an domhain a nascadh le chéile leis na Gaeltachtaí oifigiúla. Is léir go dtuigeann údair Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge é seo, ach caithfear an fás seo a chur i bhfeidhm láithreach bonn, anois, inniu, mar beagnach gach moladh eile sa Straitéis.

Tá a fhios ag gach duine go mbíonn Gaeilgeoirí ag aistriú in uimhreacha móra ón nGaeltacht go cathracha agus bailte móra in Éirinn agus thar lear chun jabanna a fháil le breis agus 160 bliana. Agus líon na nGaeilgeoirí sna Gaeltachtaí ag laghdú, bíonn líon na nGaeilgeoirí lasmuigh desna Gaeltachtaí ag méadú.

I 2002 sa Phoblacht, ní raibh ach timpeall 62,000 Gaeilgeoir ina gcónaí fós sna Gaeltachtaí oifigiúla agus timpeall 340,000 Gaeilgeoir líofa beag nó mór sa Phoblacht lasmuigh desna Gaeltachtaí agus ag éileamh úsáid laethúil na Gaeilge. (37) Sa bhreis, tá Gaeilgeoirí eile ina gcónaí timpeall an domhain, idir 18,000 agus

25,000 sna S.A.M. amháin. (2000 Census: 25,661. 2005 Census: 18,815) I 2006, dúirt 1.6 milliún (41% de mhuintir Phoblacht na hÉireann) go bhfuil siad in ann Gaeilge a labhairt ag leibhéal éigin. (Daonáireamh 2006) I 2002, dúirt timpeall 339,000 nó 8% sa Phoblacht go raibh siad líofa. (38) Agus, “Tá cumas éigin sa Ghaeilge ag 184,898 duine i sé chontae an tuaiscirt, dar le réamhthorthaí Dhaonáireamh 2011..... “ (39) I 2002 i sé chontae an tuaisceart, mhaigh 75,125 (4.5%) de 1,685,267 go raibh siad mór nó beag líofa i nGaeilge. (40)

I bhfocail eile, tá timpeall 415,000 líofa sa Ghaeilge ar oileán na hÉirinn gan Gaelgeoirí thar lear a chomháireamh

C. Moltaí maidir le Lucht na Gaeilge sna Gaeltachtaí, sa Ghalltacht, sa Ghaeltacht Samhalta, agus an Eacnamaíocht

An féidir iad a nascadh le chéile? Cinnte. Is féidir é seo a dhéanamh i nGaeltachtaí samhalta (mar atá ag tarlú tríd an idirlíon agus a mheáin shóisialta anois), aghaidh ar aghaidh i nGaeltachtaí uirbeacha (mar atá forbartha i mBéal Féirste cheana féin as stuaim na ndaoine féin), trí úsáid níos éifeachtaí na meán poiblí cumarsáide (e.g., TG4) mar a fheicfear i bparagraf a 5 thíos, agus níos mó ná sin.

Mar shampla, más maith le cathair aon áit ar an domhan níos mó gnó a dhéanamh le haon chathair eile, feicimid feachtais, cruinnithe, agus nascadh oifigiúil .Cad faoi nascadh as Gaeilge idir pobail sna Gaeltachtaí agus pobail fo-uirbeacha agus uirbeacha sa Ghalltacht ar mhaith leo Gaeilge a chur chun cinn?

Agus níl aon ghá fanacht leis an rialtas chun é seo a dhéanamh. Mar shampla, gan aon mhaoiniú agus ag obair le hoibríthe deonacha amháin, nascann Cumann Carad na Gaeilge breis agus 1400 daltaí na Gaeilge timpeall an domhain ar an idirlíon. (41) Clóbhuail an focal ‘Gaeilge’ isteach in aon bhrabhsur agus féach ar an méad buillí a gheobhaidh tú. (Cad faoi breis agus 42,000,000?) Féach freisin orthu seo:

www.beo.ie/

www.feasta.ie/

www.foinse.ie/

www.gaelport.com/

www.nuacht24.com

<http://antuairisceoir.com/>

www.angaelmagazine.com

agus a leithéid.

Ní raibh ach timpeall 400,000 Iúdach in bPalaistín i 1947, agus ní raibh Eabhrais ag gach ceann acu. Inniu, tá breis agus 415,000 in Éirinn amháin atá líofa beag nó mór i nGaeilge. An leor an uimhir sin chun teanga láidir eacnamaíochta a chruthú arís den Ghaeilge? Cinnte gur féidir leis na hÉireannaigh tógáil ar an mbunchloch maith sin.

Ach ná fan leis an rialtas. Déan tú féin agus sibh féin é.

3. “An Teaghlach ag Cur na Teanga ar Aghaidh – Idirghabháil go Luath” (.i. an fo-theidil sa Staitéis 20 Bliain don Ghaeilge)

A. spreagadh ón Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta

Fuaireamar an pácaíste a sheolann an Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta chuig tuimitheoirí chun labhairt na Gaeilge a spreagadh i dteaghlaigh. Tá sé go deas go leor. Ina litir cumhdaigh, scríobhann siad

Má roghnaíonn tú Gaeilge mar theanga do chlainne, tá tú ag tabhairt buntáiste luachmhar do do pháiste a d’fhéadfadh cabhrú leis/léi:

1. foghlaim conas léamh agus comhaireamh
2. teangacha eile a fhoghlaim
3. scileanna cumarsáide a fhorbairt
4. post a fháil amach anseo
5. cairde nua a dhéanamh
6. a bheith páirteach i nglúin nua cainteoirí Gaeilge
7. féiniúlacht a threisiú.

Cinnte gur ceart tacaíocht a thabhairt do Ghaeilge sa teaghlach. Leanann an smaoineamh sin na teoiricí teangeolaíochta is fearr agus is déanaí. Ach má tá fíorbhuntaíste eacnamaíochta ag an nGaeilge, cuirfidh mórchuid na dtuismitheoirí béim ar Ghaeilge gan aon spreagadh ón Rialtas, díreach mar ar chuir mórchuid na dtuismitheoirí béim ar Shacsbhéarla gan aon spreagadh ón Rialtas ón 19ú haois go dtí inniu.

Aistroidh daoine go teanga eile más féidir leo saol maith a dhéanamh tríthí dóibh féin agus dá bpáistí. Muna bhféidir le daoine saol maith a dhéanamh trí Ghaeilge, leanfaidh meath na Gaeilge go dtí a bás.

B. moladh maidir leis An Teaghlach ag Cur na Teanga ar Aghaidh

An chaoi is fearr chun an teanga a chur ar aghaidh i dteaghlaigh ná an teanga a athbhunú mar theanga eacnamaíochta.

4. An Rialtas, an Ghaeilge, agus an Eacnamaíocht

Baineann sé seo i bpáirt leis an mír ar a dtugtar "Riarachán, Seirbhísí agus Pobal" sa Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge.

A. ag tarraingt i malairt treo

Ar dtús, caithfidimid an cheist a chur: “Cé tá i gceannas?”

I bhFeabhra 2011, d’admhaigh Donnchadh Mac Fhionnlaoich, T.D agus Aire Stáit le freagracht as an nGaeltacht agus na hOileáin, nach ndeachaigh éinne i gcomhairle leis ar cheapadh bheartas an rialtais um Ghaeilge agus ní raibh a fhios ar bith aige cén taighde a mbaineadh áis as chun beartas a pháirtí a cheapadh. (42)

Tá sé seo amaideach.

I Mí na Nollag 2011, bhagair Ruairí Quinn, an t-Aire Oideachais agus Scileanna, dúnadh ar 90% de scoileanna sna Gaeltachtaí. (43) (44) (45) (46) (47) Níor bhog Quinn ar gcúl ón mbagairt seo go dtí am éigin i 2012 ach is léir óna ghníomhartha agus bhriathra i 2013 nár thréig sé an beartas seo agus go bhfuil na scoileanna seo faoi bhagairt fós. (48) (49) (50) (51)

Tá sé seo amaideach.

I Márta 2013, tháinig sé seo chun solais:

"Rinneadh gearán le hOifig an Choimisinéara Teanga gur gabhadh fear san éagóir de bharr gur iarr sé ar Gharda a stop é i dtaca le cion tráchta a chuid gnó a dhéanamh trí Ghaeilge. Tugadh an fear faoi ghlais lámh go stáisiún Gardaí, áit ar coinníodh é go dtí go raibh ball den Gharda Síochána ar fáil le plé leis i nGaeilge. Dúirt an gearánach gur fhág 'an t-eispéireas ar fad náirithe agus maslaithe mé, agus dúradh liom roinnt uaireanta nach raibh ceart agam an gnó a dhéanamh trí Ghaeilge, nár chóir dom sin a dhéanamh, is nach mbeinn gafa murach an Ghaeilge a bheith á labhairt agam ...' " (52)

Tá sé seo amaideach.

Ag breathnú ar shamplaí mar an Ioruais sa 19ú haois, an Eabhrais i lár na

20ú haoise, an Bhascais, an Chatalóinis, an Bhreatnais agus a lán teangacha eile ag tosú na 21ú haoise, is féidir linn a fheiceáil gur féidir teanga a athbheochan go rathúil le bainistíocht churamach. Ach is léir nach bhfuil a leithéid de bhainistíocht ar fáil ag an am seo in Éirinn.

B. Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003

Tosaíonn Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003 mar seo:

Acht chun úsáid na gaeilge a chur chun cinn chun críoch oifigiúil sa stát; chun socrú a dhéanamh maidir le dhá theanga oifigiúla an stáit a úsáid in imeachtaí parlaiminte, in achtanna an Oireachtais, i riaradh an cheartais, le linn cumarsáid a dhéanamh leis an bpobal nó seirbhísí a sholáthar don phobal agus le linn obair comhlachtaí poiblí a dhéanamh; chun dualgais comhlachtaí den sórt sin i leith theangacha oifigiúla an stáit a leagan amach; agus chun na gcríoch sin, chun socrú a dhéanamh maidir le bunú Oifig Choimisinéir na dTeangacha Oifigiúla agus chun a feidhmeanna a mhíniú; chun socrú a dhéanamh maidir leis an gCoimisinéir d'fhoilsiú faisnéis áirithe a bhaineann le críocha an achta seo; agus chun socrú a dhéanamh i dtaobh nithe gaolmhara. [14 Iúil, 2003] (53)(54)

Caithfidh Tithe an Oireachtais, na Cúirteanna, agus na Comhlachtaí Poiblí (le gach roinn an rialtais ina measc) cumarsáid a dhéanamh as Gaeilge leat má bhaineann tú áis as Gaeilge chun cumarsáid a dhéanamh leo. (55)(56) Is féidir leat liosta na gComhlachtaí Poiblí a fháil anseo:

<http://acts.oireachtas.ie/ga.act.2003.0032.8.html#sched1>

C. gan tarraingt ar bith

Féach ar na habairtí seo ó *Tuarascáil Bhliantúil* an Choimisinéara Teanga:

RÉAMHRÁ

Ní sárbhliain a bhí in 2012 maidir le cur chun cinn na Gaeilge i stáitchóras na tíre, agus ar scáth aon choiscéim a tugadh chun tosaigh, ba chosúil go raibh péire á dtabhairt ar gcúl.

Thug figiúirí ón Daonáireamh is deireanaí a foilsíodh le linn na bliana 2012 léargas dearfach go maith maidir le húsáid na Gaeilge sa tír. Léirigh na staitisticí go raibh méadú 7% ón Daonáireamh roimhe sin ar líon na ndaoine sa tír a dúirt go raibh Gaeilge acu, méadú 7% ar líon na ndaoine lasmuigh den chóras oideachais a dúirt gur úsáid siad an teanga go laethúil, agus méadú 3% ar líon na ndaoine sa Ghaeltacht a dúirt gur úsáid siad an teanga go laethúil lasmuigh den chóras oideachais.

Claonadh dearfach agus dea-scéala atá sna staitisticí sin. Níl aon amhras orm ach go mbeadh na staitisticí ní ba shláintiúla fós dá mbeadh beart á dhéanamh ag an Stát de réir briathair fad is a bhaineann sé leis an tacaíocht a thugtar don teanga. Tá cuid mhór den phobal i gcoitinne ar son chaomhnú agus chur chun cinn na teanga agus tá sin léirithe go soiléir i dtaighde agus i suirbhéanna éagsúla in imeacht na mblianta. Tá, áfach, dar liom, bearna shuntasach idir mianta an phobail i leith na teanga agus iarracht an státchórais féin i leith na teanga.

Scéimeanna teanga

Cé gur dhaingnigh an Roinn Ealaíon, Oidhreachta agus Gaeltachta naoi gcinn bhreise de scéimeanna teanga le comhlachtaí poiblí faoi Acht na dTeangacha Oifigiúla le linn na bliana 2012, tháinig méadú níos suntasaí fós ar líon na scéimeanna teanga a bhí imithe “in éag” gan athnuachan a bheith déanta orthu. Agus, arís eile, mhéadaigh an mheántréimhse ama a bhfuil scéimeanna teanga fágtha gan athnuachan.

Tá córas na scéimeanna teanga i gcroílár na reachtaíochta agus braitear ar an gcóras sin le forbairt a dhéanamh ar líon agus ar chaighdeán na seirbhísí trí Ghaeilge a sholáthraíonn comhlachtaí poiblí.

San iomlán, as na 104 scéim teanga a bhí daingnithe ó thús aimsire le comhlachtaí poiblí, bhí 79 acu sin “in éag” faoi dheireadh na bliana 2012; is ionann sin agus trí scéim as gach ceithre cinn nó 75% ar fad a bheith in éag. Bhí 11 de na scéimeanna teanga sin in éag le tréimhse ama ceithre bliana ar a laghad agus 13 eile acu in éag le breis agus trí bliana. Tá mioneolas faoi na comhlachtaí poiblí a bhfuil

a gcuid scéimeanna teanga imithe in éag agus iad sin a bhfuil athnuachan déanta orthu le fáil sa Tuarascáil seo.

Sa bhreis air sin, bhí 39 comhlacht poiblí eile ann a raibh an chéad dréachtscéim iarrtha orthu ach nach raibh siad aontaithe ná daingnithe fós mar scéimeanna ag an Aire Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta faoi dheireadh 2012. I gcás deich gcinn acu sin, bhí breis agus sé bliana imithe ó iarradh orthu an dréachtscéim a ullmhú.

Cé go bhfuil rabhaidh rialta á dtabhairt agam ar an ábhar seo le blianta, is mór é m'inní gur cosúil go bhfuil teipthe tríd is tríd anois ar chóras daingnithe na scéimeanna teanga a bheith curtha ar aon bhonn fóna nó seasmhach. (57)

Breathnaigh ar na huimhreacha arís:

104 scéimeanna daingnithe ó thús
+39 nach aontaithe ná daingnithe fós

-----

143 comhlacht poiblí

79 in éag

39 gan scéim riamh

---

118 (83%) gan scéim as 143 comhlacht poiblí

Mar sin, d'ainneoin Achta na dTeangacha Oifigiúla 2003 is féidir linn feiceáil:

- Diúltaíonn cuid is mó an rialtais pleananna a choinneáil nó fiú amháin a chruthú faoi sholáthar seirbhísí as Gaeilge, cé go bhfuil sé sin riachtanach faoin Acht.
- Mar sin, tá sé réasúnta a mheas go ndiúltaíonn cuid is mó an rialtais seirbhísí as Gaeilge a chur ar fáil, fiú amháin sna Gaeltachtaí, cé go bhfuil na seirbhísí sin riachtanach faoin Acht ar fud na tíre.

D'ainneoin an Achta seo, cad is féidir linn a rá ach go mbíonn cuid mhór an

rialtais, b'fhéidir cuid is mó an rialtais, gníomhach fós i marú na Gaeilge agus i ndiúltú cearta daonna laistigh agus lasmuigh na nGaeltachtaí.

Cén fáth go mbíonn fíneálacha troma nó pionóis eile gearrtha ar chomhlachtaí poiblí agus oifigigh nach gcomhlíonann a ndualgais faoin dlí, ach amháin dlithe a bhaineann le Gaeilge agus le pobail na Gaeilge?

D. Moltaí maidir leis an rialtas, an Ghaeilge, agus an eacnamaíocht.

1) seirbhísí

Éiligh seirbhísí as Gaeilge (agus mar sin postanna a dhéantar trí Ghaeilge) ó gach Comhlacht Poiblí (an Roinn Oideachais, gach roinn eile an rialtais, agus na meáin chumarsáide poiblí ina measc). Tá an ceart agat mar shaoránach.

2) dóibh siúd a bhriseann an dlí

Measúnaigh ar chóir reachtaíocht nua a éileamh a ghearrfadh fíneálacha ar chomhlacht poiblí agus oifigigh nach gcomhlíonann a ndualgais faoi Bhunreacht na hÉireann, Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003, Acht Oideachais 1998, agus aon dlí eile a bhaineann le Gaeilge agus pobail na Gaeilge.

5. Meáin Phoiblí Chumarsáide agus an Eacnamaíocht

Baineann sé seo i bpáirt leis an mír ar a dtugtar "Na Meáin agus an Teicneolaíocht" sa Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge.

A. Tá obair iontach á déanamh ag RnG agus TG4

Bíonn sár-obair á déanamh ag TG4 agus Raidió na Gaeltachta gach lá agus tá siad ag forbairt clár agus meán nua digiteach chun a lucht féachana agus éisteacha a mhéadú. Níl ach cúpla moltaí eile againn.

B. moltaí maidir leis na Meáin Phoiblí Chumarsáide agus an Eacnamaíocht

1) fógraí áitiúla

Is cosúil le stáisiúnacha áitiúla iad TG4 agus Raidió na Gaeltachta, ag cúngchraoladh chuig lucht féachana agus éisteacha áirithe ar leith. Coimisiníonn siad cláir iontacha as Gaeilge, ach ní oibríonn siad mar stáisiúnacha áitiúla sa réimse fógraíochta, ceann desna príomh-mhodhanna a nascaíonn stáisiúnacha lena bpobail ar bhonn eacnamaíoch.

Mar shampla, anseo thar lear, bheadh súil againn fógraí áitiúla a fheiceáil ar TG4 as Gaeilge déanta le comhlachtaí beaga sna Gaeltachtaí nó sa Ghalltacht ar son comhlachtaí beaga áitiúla ag díol táirgí agus seirbhísí as Gaeilge. In ionad sin, feicimid ar TG4 fógraí idirnáisiúnta déanta thar lear (agus ní le Gaeilgeoirí) ag díol táirgí mar Febreze as Sacsbhéarla.

2) cláir

Bheadh súil againn sceideal déanta as Gaeilge in iomlán le comhlachtaí beaga ag obair trí mheán na Gaeilge lonnaithe sna Gaeltachtaí nó sa Ghalltacht. In ionad sin, feicimid ar TG4 cláir mar Bonanza, Little House on the Prairie, Pimp My Ride, agus a leithéid. Cinnte gur féidir le TG4 ceadúnais na gclár seo a cheannach gan chostas mór toisc gur tír bheag í Éire. Ach is cinnte é freisin gur féidir le TG4, leis an airgead céanna, níos mó clár as Gaeilge a choimisiú ó léiritheoirí áitiúla a bheadh ag obair trí mheán na Gaeilge.

Deiseanna cailte. Má bhíonn na tionscail dúchasacha fhógraíochta agus scannánaíochta lag in Éirinn, muna bhfuil mórán fostaithe ó lá go lá i léiriú fógraíochta agus scannán, is é ceann desna fáthanna é seo.

6. “Foclóirí” (.i. an fo-theidil sa Staitéis 20 Bliain don Ghaeilge)

A. foclóirí nua

Mar a luaítear sa Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge, tá sár-obair á déanamh sa réimse seo. Bíonn sé an-tábhachtach foclóirí maithe suas-go-dáta lán le téarmaíocht nua-aimseartha a bheith againn, go háirithe do ghnó agus do fhoghlaimeoirí nach bhfuil cónaí orthu sna Gaeltachtaí.

B. moladh maidir le foclóirí

Ach is coir dúinn cuimhniú go bhfuilimid i mbaol go mbeadh ár bhfoclóirí go luath ina n-iarsmí mar “Zeisberger’s Indian Dictionary” do Onandaga agus Delaware (.i. Leni Lenape). Tá sé riachtanach straitéis agus modhanna a athrú go láithreach chun ár dteanga agus ár bpobal a neartú.

7. “Reachtaíocht agus Stádas” (.i. an fo-theidil sa Staitéis 20 Bliain don Ghaeilge)

Mar a chonaiceamar i gCuid a hAon, más féidir le daoine postanna maithe a fháil ag obair i dteanga áirithe, bíonn ard-stádas neamhoifigiúil (.i. ard-mheas) ag an dteanga sin. Caithfidh níos mó postanna a dhéantar trí Ghaeilge a chruthú i ngach earnáil - an t-oideachas, an rialtas, agus an earnáil phríobháideach ina measc. Is bealach tábhachtach chun na postanna sin a chruthú an stádas oifigiúil. Mar sin, is bealach chun stádas neamhoifigiúil na teanga a ardú an stádas oifigiúil.

Moltaí

a. seirbhísí

Éiligh seirbhísí as Gaeilge (agus mar sin postanna a dhéantar trí Ghaeilge) ó gach Comhlacht Poiblí (an Roinn Oideachais, gach roinn eile an rialtais, agus na meáin chumarsáide poiblí ina measc). Tá an ceart agat mar shaoránach.

b. dóibh siúd a bhriseann an dlí

Measúnaigh ar chóir reachtaíocht nua a éileamh a ghearrfadh fíneálacha ar chomhlacht poiblí agus oifigigh nach gcomhlíonann a ndualgais faoi Bhunreacht na hÉireann, Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003, Acht Oideachais 1998, agus aon dlí eile a bhaineann le Gaeilge agus pobail na Gaeilge.

8. Eacnamaíocht na Gaeilge san Earnáil Phríobháideach

a. easpa tuisceana?

Cuireann an rialtas “Saol Eacnamaíochta” ar an mír seo sa Straitéis 20 Bliain. An dtaispeánann sé seo nach dtuigeann an rialtas go mbíonn tionchar ag gach mír sa “Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge” ar eacnamaíocht phobail na Gaeilge laistigh agus lamuigh na nGaeltachtaí?

b. moladh maidir le hEacnamaíocht na Gaeilge san Earnáil Phríobháideach

Ná fan leis an rialtas. Ní leis an rialtas do theanga. Agus trí bhliain tar éis “Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge”, deirtear go bhfuil beagnach faic déanta ag an Rialtas ach cíorruithe. (58)(59)

An bhfuil gnólacht agat? An bhfuil tú i mbun siopa, roinn i siopa, nó oifig? An bhfuil daoine a oibríonn leat líofa as Gaeilge? Sna S.A.M., is minic go bhfeicimid fógraí as teangacha éagsúla. Is an-choitianta é (nó b’fhéidir an riail na laethanta seo) go gcloisimid “Chun seirbhís a fháil as [teanga X] brúigh uimhir a dó.” Ar line, is minic gur féidir linn Spáinnis nó teanga eile a roghnú. Tarraingíonn modhanna mar seo custaiméirí a bheidh dílseach sa todhchaí agus ardaíonn modhanna mar seo dílseacht na gcustaiméirí atá ag gnólacht cheana féin. Spreag gnólachtaí eile seirbhísí agus táirgí a chur ar fáil as Gaeilge, agus ceannaigh uatha go rialta nuair a ndéanann siad é sin. An ndéanann tú táirge éigin? Cuir “Déanta in Éirinn” air, le treoireacha as Gaeilge taobh ar thaobh le Fraincis, Spáinnis, Sacsbhéarla, 7rl. An gcuireann tú litir nuachta chuig do chustaiméirí? Faigh amach cén acu ar mhaith leo í a fháil as Gaeilge. Samhlaigh modhanna chun daoine a mhealladh chuig do ghnó le Gaeilge. Má bhíonn deis ag daoine Gaeilge a labhairt go nádúrtha go compordach, labhróidh siad í. Nasc leo ar abairleat.com, Twitter, Facebook, LinkedIn, r-phost, agus aghaidh ar aghaidh.

Gan amhras gur féidir leat smaointe níos fearr a cheapadh agus iad a chur i bhfeidhm. Déan anois é.

III. ACHOIMRE GNÍOMHARTHA LE DÉANAMH ANOIS GAN FANACHT

1. moltaí don réimse oideachais

a. Gach uair go séanann an Roinn Oideachais (nó aon Chomhlacht Poiblí eile) do chearta mar thuismitheoir nó mar dhalta nó mar shaoránach, cearta atá agat faoi Bhunreacht na hÉireann, an tAcht Oideachais 1998, Acht na dTeagacha Oifigiúla 2003, nó aon dlí eile, is sárú an dlí é sin. Tuairiscigh an sárú sin do Oifig an Choimisinéara Teanga ag

An Coimisinéir Teanga

An Spidéal, Co. na Gaillimhe.

Fón: (091) 504006 | Facs: (091) 504036

eolas@coimisineir.ie

http://www.coimisineir.ie/index.php?page=sonrai_tagmhala&tid=3

b. Éiligh breis-reachtaíocht go bhfaighidh gach dalta oideachas lán-Ghaeilge láithreach má tá sé sin ag teastáil óna t(h)uismitheoirí, díreach mar go bhfaighidh aon dalta oideachas trí Shacsbhéarla láithreach má tá sé sin ag teastáil óna t(h)uismitheoirí.

c. Toisc gur léir é gurb é an beartas ag an Roinn Oideachais agus Scileanna dúnadh a bhagairt ar gaelscoileanna sna Gaeltachtaí; ag cur inní, eagla, agus meath ar phobail na Gaeilge; agus gan gaelscolaíocht a fhorbhairt nó a thacú go gníomhach (nó beagnach ar bith); agus gan Gaeilge a mhúineadh go ceart nó go maith ar fud na tíre; agus rialacha a chumadh as an aeir chun cearta mhuintir na hÉireann a shéanadh; measúnaigh an bhfuil sé riachtanach múineadh na Gaeilge, gaelscolaíocht, agus scoileanna sna Gaeltachtaí a bhaint in iomlán ón Roinn Oideachais agus Scileanna.

d. Measúnaigh an bhfuil sé riachtanach roinn nó rannóg nua a chruthú a bheadh freagrach as Gaeilge, múineadh na Gaeilge, lucht na Gaeilge, forbairt na nGaeltachtaí, agus leathadh na Gaeilge ar fud na tíre, ní sna Gaeltachtaí amháin, ní ar aon rud eile nach mbaineann leis na feidhmeanna agus cuspóirí seo.

e. Idir an dá linn, éiligh breis-reachtaíocht nach féidir leis an Roinn Oideachais agus Scileanna aon rud a dhéanamh nó a fhógairt maidir le scoileanna sna Gaeltachtaí gan cead ón Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta.

f. Toisc gur dóchúil é go mbeidh sé riachtanach scoil lán-Ghaeilge agus scoil Sacsbhéarlach a lonnú le chéile i bhfoirgneamh amháin i bpobail áirithe, ba chóir neamhspleáchas na gaelscoile a chinntiú de réir treoireacha cuimsitheacha mar iad a bhfoilsíonn Gaelscoileanna Teo. Féach ar

<http://www.gaelscoileanna.ie/assets/Gaelscoileanna-Teo.-Policy-on-Irish-medium-Units.pdf>

g. Toisc nach bhfuil múinteoirí líofa go leor le fáil sna scoileanna Sacsbhéarlacha, éiligh reachtaíocht go bhfostaífead breis-mhúinteoirí líofa, go háirithe cainteoirí dúchasacha. Cosnóidh sé sin ard-chaighdeán na Gaeilge agus ísleoidh sé sin dífhiostaíocht agus eisimirce lucht na Gaeilge.

h. Toisc nach bhfuil staitisticí foilsithe le breis agus 10 mbliain faoi éileamh gaelscolaíochta, éiligh reachtaíocht go mbaileoidh an Phríomh-Oifig Staidreamh na staitisticí seo agus staitisticí faoi fhreastail i ngaelscoileanna agus ngaelcholaáistí ionas gur féidir dul chun cinn a mheasúnú sa réimse seo.

2. Moltaí maidir le Lucht na Gaeilge sna Gaeltachtaí, sa Ghalltacht, sa Ghaeltacht Samhalta, agus an Eacnamaíocht

An féidir na daoine seo a nascadh le chéile? Cinnte. Is féidir é seo a dhéanamh i nGaeltachtaí samhalta (mar atá ag tarlú tríd an idirlíon agus a mheáin shóisialta anois), aghaidh ar aghaidh i nGaeltachtaí uirbeacha (mar atá forbartha i mBéal Féirste cheana féin as stuaim na ndaoine féin), trí úsáid níos éifeachtaí na meán poiblí cumarsáide (e.g., TG4) mar a fheicfead i bparagraf a 5 thíos, agus níos mó ná sin.

Mar shampla, más maith le cathair aon áit ar an domhan níos mó gnó a dhéanamh le haon chathair eile, feicimid feachtais, cruinnithe, agus cúplálacha ('twinning'). Cad faoi chúplálacha idir pobail sna Gaeltachtaí agus pobail fo-uirbeacha agus uirbeacha sa Ghalltacht ar mhaith leo Gaeilge, gnó trí Ghaeilge, agus comh-oibriú trí Ghaeilge a chur chun cinn?

Agus níl aon ghá fanacht leis an rialtas chun é seo a dhéanamh. Mar shampla, gan aon mhaoiniú agus ag obair le hoibrithe deonacha amháin, nascann Cumann Carad na Gaeilge breis agus 1400 daltaí na Gaeilge timpeall an domhain ar an idirlíon. (41) Clóbhuail an focal 'Gaeilge' isteach in aon bhrabhsur agus féach ar an méad buillí a bhfaighidh tú. (Cad faoi breis agus 42,000,000?) Féach freisin orthu seo:

www.beo.ie/
www.feasta.ie/
www.foinse.ie/
www.gaelport.com/
www.nuacht24.com
<http://antuaisceoir.com/>
www.angaelmagazine.com
 agus a leithéid.

Ní raibh ach timpeall 400,000 Iúdach in bPalaistín i 1947, agus ní raibh Eabhrais ag gach ceann acu. Inniu, tá breis agus 415,000 in Éirinn amháin atá líofa beag nó mór i nGaeilge. An leor an uimhir sin chun teanga láidir eacnamaíochta a chruthú arís den Ghaeilge? Cinnte gur féidir leis na hÉireannaigh tógáil ar an mbunchloch maith sin.

Ach ná fan leis an rialtas. Déan tú féin agus sibh féin é.

3. moladh maidir leis An Teaghlach ag Cur na Teanga ar Aghaidh

An chaoi is fearr chun an teanga a chur ar aghaidh i dteaghlaigh ná an teanga a athbhunú mar theanga eacnamaíochta.

4. Moltaí maidir leis An rialtas, an Ghaeilge, agus an eacnamaíocht.

a. seirbhísí

Éiligh seirbhísí as Gaeilge (agus mar sin postanna a dhéantar trí Ghaeilge) ó gach Comhlacht Poiblí (an Roinn Oideachais, gach roinn eile an rialtais, agus na meáin chumarsáide poiblí ina measc). Tá an ceart agat mar shaoránach.

b. dóibh siúd a bhriseann an dlí

Measúnaigh ar chóir reachtaíocht nua a éileamh a ghearrfadh fíneálacha ar chomhlacht poiblí agus oifigigh nach gcomhlíonann a ndualgais faoi Bhunreacht na hÉireann, Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003, Acht Oideachais 1998, agus aon dlí eile a bhaineann le Gaeilge agus pobail na Gaeilge.

5. moltaí maidir leis na Meáin Phoiblí Chumarsáide agus an Eacnamaíocht

a. fógraí áitiúla

Is cosúil le stáisiúnacha áitiúla iad TG4 agus Raidió na Gaeltachta, ag cúngchraoladh chuig lucht féachana agus éisteacha áirithe ar leith. Coimisiníonn siad cláir iontacha as Gaeilge, ach ní oibríonn siad mar stáisiúnacha áitiúla sa réimse fógraíochta, ceann desna príomh-mhodhanna a nascaíonn stáisiúnacha lena bpobail ar bhonn eacnamaíoch.

Mar shampla, anseo thar lear, bheadh súil againn fógraí áitiúla a fheiceáil ar TG4 as Gaeilge déanta le comhlachtaí beaga sna Gaeltachtaí nó sa Ghalltacht ar son comhlachtaí beaga áitiúla ag díol táirgí agus seirbhísí as Gaeilge. In ionad sin, feicimid ar TG4 fógraí idirnáisiúnta déanta thar lear (agus ní le Gaeilgeoirí) ag díol táirgí mar Febreze as Sacsbhéarla.

b. cláir

Bheadh súil againn sceideal déanta as Gaeilge in iomlán le comhlachtaí beaga ag obair trí mheán na Gaeilge lonnaithe sna Gaeltachtaí nó sa Ghalltacht. In ionad sin, feicimid ar TG4 cláir mar Bonanza, Little House on the Prairie, Pimp My Ride, agus a leithéid. Cinnte gur féidir le TG4 ceadúnais na gclár seo a cheannach gan chostas mór toisc gur tír bheag í Éire. Ach is cinnte é freisin gur féidir le TG4, leis an airgead céanna, níos mó clár as Gaeilge a choimisíniú ó léiritheoirí áitiúla a bheadh ag obair trí mheán na Gaeilge.

Deiseanna cailte. Má bhíonn na tionscail dúchasacha fhógraíochta agus scannánaíochta lag in Éirinn, muna bhfuil mórán fostaithe ó lá go lá i léiriú fógraíochta agus scannán, is é ceann desna fáthanna é seo.

6. moladh maidir le “Foclóirí”

Is coir dúinn cuimhniú go bhfuilimid i mbaol go mbeadh ár bhfoclóirí go luath ina n-iarsmí mar “Zeisberger’s Indian Dictionary” do Onandaga agus Delaware (.i. Leni Lenape). Tá sé riachtanach straitéis agus modhanna a athrú go láithreach chun ár dteanga agus ár bpobal a neartú.

7. moltaí maidir le “Reachtaíocht agus Stádas”

a. seirbhísí

Éiligh seirbhísí as Gaeilge (agus mar sin postanna a dhéantar trí Ghaeilge) ó gach Comhlacht Poiblí (an Roinn Oideachais, gach roinn eile an rialtais, agus na meáin chumarsáide poiblí ina measc). Tá an ceart agat mar shaoránach.

b. dóibh siúd a bhriseann an dlí

Measúnaigh ar chóir reachtaíocht nua a éileamh a ghearrfadh fíneálacha ar chomhlacht poiblí agus oifigigh nach gcomhlíonann a ndualgais faoi Bhunreacht na hÉireann, Acht na dTeangacha Oifigiúla 2003, Acht Oideachais 1998, agus aon dlí eile a bhaineann le Gaeilge agus pobail na Gaeilge.

8. moladh maidir le hEacnamaíocht na Gaeilge san Earnáil Phríobháideach

Ná fan leis an rialtas. Ní leis an rialtas do theanga. Agus trí bhliain tar éis “Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge”, tá beagnach faic déanta ag an Rialtas ach cíorruithe. (58)(59)

An bhfuil gnólacht agat? An bhfuil tú i mbun siopa, roinn i siopa, nó oifig? An bhfuil daoine a oibríonn leat líofa as Gaeilge? Sna S.A.M., is minic go bhfeicimid fógraí as teangacha éagsúla. Is an-choitianta é (nó b’fhéidir an riail na laethanta seo) go gcloisimid “Chun seirbhís a fháil as [teanga X] brúigh uimhir a dó.” Ar line, is minic gur féidir linn Spáinnis nó teanga eile a roghnú. Tarraingíonn modhanna mar seo custaiméirí a bheidh dílseach sa todhchaí agus ardaíonn modhanna mar seo dílseacht na gcustaiméirí atá ag gnólacht cheana féin. Spreag gnólachtaí eile seirbhísí agus táirgí a chur ar fáil as Gaeilge, agus ceannaigh uatha go rialta nuair a ndéanann siad é sin. An ndéanann tú táirge éigin? Cuir “Déanta in Éirinn” air, le treoireacha as Gaeilge taobh ar thaobh le Fraincis, Spáinnis, Sacsbhéarla, 7rl. An gcuireann tú litir nuachta chuig do chustaiméirí? Faigh amach cén acu ar mhaith leo í a fháil as Gaeilge. Samhlaigh modhanna chun daoine a mhealladh chuig do ghnó le Gaeilge. Má bhíonn deis ag daoine Gaeilge a labhairt go nádúrtha go compordach, labhróidh siad í. Nasc leo ar abairleat.com, Twitter, Facebook, LinkedIn, r-phost, agus aghaidh ar aghaidh. Gan amhras gur féidir leat smaointe níos fearr a cheapadh agus iad a chur i bhfeidhm. Déan anois é. Ná fan leis an rialtas. Ní leis an rialtas do theanga. Is leatsa do theanga.

TAGAIRTÍ

1. Chun sonraí a fháil, féach ar Straitéis 20Mí don Ghaeilge – Cuid a hAon ar: / For detail, see 20 Month Strategy for the Irish Language – Part One at: <http://philo-celtic.com/strengtheningcommunity.html>
2. “Meabhrúchán Miniúcháin Agus Airgeadais”, An Roinn Ealaíon, Oidhreacht agus Gaeltachta, Meitheamh 2012, L. 1. <http://www.ahg.gov.ie/ie/Straiteis20BliaindonGhaeilge2010-2030/AchtnaGaeltachta2012/>
3. Ó Giollagáin, Conchúr agus Seosamh Mac Donnacha, Fiona Ní Chualáin, Aoife Ní Shéaghdha, Mary O’Brien. Staidéar Cuimsitheach Teangeolaíoch ar Úsáid na Gaeilge sa Ghaeltacht: Príomhthátal agus Moltaí, 2007. Acadamh na hOllscolaíochta Gaeilge ag Ollscoil na hÉireann, Gaillimh i gcomhar leis An Institiúid Náisiúnta um Anailís Réigiúnach agus Spásúil, Ollscoil na hÉireann, Maigh Nuad. L. 31. <http://www.ahg.gov.ie/ie/Straiteis20BliaindonGhaeilge2010-2030/Foilseachain/Staid%C3%A9ar%20Cuimsitheach%20Teangeola%C3%ADoch%20ar%20%C3%9As%C3%A1id%20na%20Gaeilge%20sa%20Ghaeltacht%20%28a%20choimre%29.pdf>
4. Walshe, John. 11 June 2005. "Number of Gaeltacht schools using Irish in steep decline". The Irish Independent. <http://www.independent.ie/irish-news/number-of-gaeltacht-schools-using-irish-in-steep-decline-25979924.html>
5. Straitéis 20 Bliain Don Ghaeilge 2010-2030, Rialtas na hÉireann, L.5. <http://www.ahg.gov.ie/ie/Straiteis20BliaindonGhaeilge2010-2030/Foilseachain/Straiteis%20%20Bliain%20-%20Leagan%20Gaeilge.pdf>
6. Linguistic Institute of Ireland, message of December 22, 2003. <http://linguistlist.org/issues/14/14-3554.html>
7. Tithe an Oireachtais, Written Answers - Linguistics Institute of Ireland. Wednesday, 4 February 2004. <http://debates.oireachtas.ie/dail/2004/02/04/00096.asp>
8. “Details of Respondent (Gaelscoileanna Teo.) provided to Forum on Patronage and Pluralism in the Primary Sector”, L.6, <http://www.education.ie/en/Press-Events/Conferences/Patronage-and-Pluralism-in-the-Primary-Sector/Patronage-Forum-Submissions-June-2011/Gaelscoileanna-Teoranta.pdf>
9. Bunfhoinse: <http://www.gaelscoileanna.ie/en/about/statistics/?lang=ie>
10. Bunfhoinse: Galltacht: <http://galltacht.blogspot.com/2011/12/90-of-gaeltacht-schools-to-close.html>
11. Bunfhoinse: Closure of small schools is death by a thousand cuts for communities. <http://www.examiner.ie/ireland/closure-of-small-schools-is-death-by-a-thousand-cuts-for-communities-180410.html>
12. Bunfhoinse: Budget rips heart out of rural Ireland. <http://educationmatters.ie/yearbook/2012/01/budget-rips-heart-out-of-rural-ireland-2/>
13. Bunfhoinse: Gaeltacht schools bear brunt of cuts. <http://www.gaelscoileanna.ie/en/news/media/gaeltacht-schools-bear-brunt-of-cuts/>
14. Bunfhoinse: Save our Small Schools. <http://ruralscoilnet.wordpress.com/>
15. Bunfhoinse: April 1, 2013. Teachers' union warns Education Minister Ruairi Quinn against plan to shut 600 rural schools. <http://www.irishmirror.ie/news/irish-news/education/unions-slammed-calls-shut-600-1913573>

16. Bunfhoirse: April 3, 2013. Rural schools to follow Garda stations as new cull signalled.
<http://www.tuamherald.ie/2013/04/03/rural-schools-to-follow-garda-stations-as-new-cull-signalled/>
17. Bunfhoirse: August 19, 2013. Minister Ruairi Quinn to make crippling cuts to education sector.
<http://www.irishmirror.ie/news/irish-news/politics/ruairi-quinn-education-cuts-2182391>
18. Bunfhoirse: August 29, 2013. Kitt calls for small schools protection.
http://www.clarechampion.ie/index.php?option=com_content&view=article&id=5794:kitt-calls-for-small-schools-protection&catid=58:gort&Itemid=56
19. Bunfhoirse: gaelscoileanna.ie:
<http://www.gaelscoileanna.ie/2012/11/?lang=en>
20. Bunfhoirse: An Tuairisceoir:
<http://antuirisceoir.com/2013/04/02/gaelscoil-amhain-molta-22-scoil-do-educate-together/>
21. Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge, L. 11, par. 6.1, ar
<http://www.ahg.gov.ie/ie/Straiteis20BliaindonGhaeilge2010-2030/> ,
buail ar “Clliceáil anseo le haghaidh mioneolais”.
22. Bunfhoirse: Oireachtas na hÉireann. Written Answers - An Coimisiún um Chóiríocht Scoile. 11 May 2010
<http://debates.oireachtas.ie/dail/2010/05/11/00286.asp#N2>
23. Bunfhoirse: Bunreacht na hÉireann / Constitution of Ireland.
http://www.taoiseach.gov.ie/eng/Publications/Publications_Archive/Publications_2012/Bunreacht_na_h%C3%89ireann-Aug2012.pdf
24. Oireachtas na hÉireann: An tAcht Oideachais 1998.
<http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/1998/a5198i.pdf>
25. Dlíthe na hÉireann: Education Act, 1998.
<http://www.irishstatutebook.ie/1998/en/act/pub/0051/print.html#sec8>
26. Oireachtas na hÉireann: An tAcht Oideachais, 1998
<http://www.oireachtas.ie/documents/bills28/acts/1998/a5198i.pdf>
27. Critéir agus Nósanna Imeachta Athbhreithnithe chun Bunscoileanna Nua a Bhunú, Tuarascáil an Choimisiúin um Chóiríocht Scoile. Feabhra 2011. L. 25-26
<http://www.education.ie/ga/Foilseach%C3%A1in/Tuarasc%C3%A1lacha-Beartais/Crit%C3%A9ir-agus-N%C3%B3sanna-Imeachta-Athbhreithnithe-chun-Bunscoileanna-Nua-a-Bhun%C3%BA-Tuarasc%C3%A1il-an-Choimisi%C3%BAin-um-Ch%C3%B3ir%C3%A0ocht-Scoile.pdf>
28. Revised Criteria and Procedures for Establishment of New Primary Schools. Report of the Commission on School Accommodation. February 2011. pps. 23-24
<http://www.education.ie/en/Publications/Policy-Reports/Revised-Criteria-and-Procedures-for-the-Establishment-of-New-Primary-Schools-Report-of-the-Commission-on-School-Accommodation.pdf>
29. Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge, L. 18
30. 20 Year Strategy for the Irish Language, p. 18.
<http://www.ahg.gov.ie/en/20YearStrategyfortheIrishLanguage/Publications/20-Year%20Strategy%20-%20English%20version.pdf>
31. Critéir agus Nósanna Imeachta Athbhreithnithe chun Bunscoileanna Nua a Bhunú, Tuarascáil an Choimisiúin um Chóiríocht Scoile, 2011. L. 5

32. Revised Criteria and Procedures for Establishment of New Primary Schools. Report of the Commission on School Accommodation. February 2011. p. 5
33. Critéir agus Nósanna Imeachta Athbhreithnithe chun Bunscoileanna Nua a Bhunú, Tuarascáil an Choimisiúin um Chóiríocht Scoile, 2011. L. 53
34. Revised Criteria and Procedures for Establishment of New Primary Schools. Report of the Commission on School Accommodation. February 2011. p.48
35. Straitéis 20 Bliain don Ghaeilge, L. 18.
36. 20 Year Strategy for the Irish Language, p. 18.
37. “Irish: what can be done?”, le Diarmuid Ó Néill, Rebuilding the Celtic Languages, eagartha le Diarmuid Ó Néill, Ceredigion, Wales: Y Lolfa Cyf., 2005, L. 279
38. “Irish in Northern Ireland” le Diarmuid Ó Néill, Rebuilding the Celtic Languages, eagartha le Diarmuid Ó Néill, Ceredigion, Wales: Y Lolfa Cyf., 2005, L. 329
39. “Cumas sa Ghaeilge ag 184,898 ó Thuaidh”, Nuacht24, <http://www.nuacht24.com/nuacht/gaeilge/cumas-sa-ghaeilge-ag-184898-o-thuaidh/>
40. “Irish in Northern Ireland” le Diarmuid Ó Néill, Rebuilding the Celtic Languages, eagartha le Diarmuid Ó Néill, Ceredigion, Wales: Y Lolfa Cyf., 2005, L. 329)
41. Féach ar <http://groups.yahoo.com/group/philo-celticsociety/>
42. Bunfhoinsé: Donegal Gaeltacht community confronts Fine Gael! <http://galltacht.blogspot.com/2011/02/donegal-gaeltacht-community-confronts.html>
43. Bunfhoinsé: 90% of Gaeltacht Schools to Close. <http://galltacht.blogspot.com/2011/12/90-of-gaeltacht-schools-to-close.html>
44. Bunfhoinsé: Closure of small schools is death by a thousand cuts for communities. <http://www.examiner.ie/ireland/closure-of-small-schools-is-death-by-a-thousand-cuts-for-communities-180410.html>
45. Bunfhoinsé: Budget rips heart out of rural Ireland. <http://educationmatters.ie/yearbook/2012/01/budget-rips-heart-out-of-rural-ireland-2/>
46. Bunfhoinsé: Gaeltacht schools bear brunt of cuts. <http://www.gaelscoileanna.ie/en/news/media/gaeltacht-schools-bear-brunt-of-cuts/>
47. Bunfhoinsé: Save our Small Schools. <http://ruralscoilnet.wordpress.com/>
48. Bunfhoinsé: April 1, 2013. Teachers' union warns Education Minister Ruairi Quinn against plan to shut 600 rural schools. <http://www.irishmirror.ie/news/irish-news/education/unions-slammed-calls-shut-600-1913573>
49. Bunfhoinsé: April 3, 2013. Rural schools to follow Garda stations as new cull signalled. <http://www.tuamherald.ie/2013/04/03/rural-schools-to-follow-garda-stations-as-new-cull-signalled/>
50. Bunfhoinsé: August 19, 2013. Minister Ruairi Quinn to make crippling cuts to education sector. <http://www.irishmirror.ie/news/irish-news/politics/ruairi-quinn-education-cuts-2182391>
51. Bunfhoinsé: August 29, 2013. Kitt calls for small schools protection. http://www.clarechampion.ie/index.php?option=com_content&view=article&id=5794:kitt-calls-for-small-schools-protection&catid=58:gort&Itemid=56
52. Bunfhoinsé: An Coimisinéar Teanga – Tuarascáil Bhliantúil 2012, L. 39. / Source: The Language Commissioner – Annual Report 2012, p. 39. http://www.coimisineir.ie/downloads/Tuarascail_Bhliantuil_2012.pdf

53. Acht na dTeagacha Oifigiúla 2003.
<http://acts.oireachtas.ie/ga.act.2003.0032.1.html>
54. Official Languages Act 2003.
<http://www.irishstatutebook.ie/2003/en/act/pub/0032/index.html>
55. Acht na dTeagacha Oifigiúla 2003 Treoirleabhar, L. 2.
<http://www.coimisineir.ie/downloads/Treoirleabhair4.pdf>
56. Official Languages Act 2003 Guidebook, p. 2.
<http://www.coimisineir.ie/downloads/Guidebook4.pdf>
57. An Coimisinéir Teanga: Tuarascáil Bhliantúil 2012 / Annual Report. 2012. http://www.coimisineir.ie/downloads/Annual_Report_2012.pdf
58. Bunfhoinse: Bliain 3 den Straitéis 20 Bliain.
<http://www.gaelport.com/nuacht/Bliain-3-den-Straiteis-20-Bliain-Tuarascail-ar-Dhul-Chun-Cinn/>
59. Bunfhoinse: Samhail gan Clann le Gaeilge.
<http://antuaisisceoir.com/2013/07/17/samhail-gan-clann-le-gaeilge/>